

ETO: 821.511.141MÁRAI S.
616.89-008.442.36(73)
316.423.6(73)
DOI: 10.19090/hk.2023.2.75-93

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

CSEHY Zoltán

Comenius Egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Pozsony, Szlovákia
csehyzoltan@gmail.com

MÁRAI SÁNDOR ÉS AZ AMERIKAI MELEG EMANCIPÁCIÓ

Sándor Márai and gay emancipation in America

Šandor Marai i američka gej emancipacija

Ez a tanulmány Márai Sándor naplói alapján vizsgálja meg az író viszonyát az amerikai meleg mozgalmak emancipációs törekvéseihez, illetve tárja fel az emigráns író Amerika-képének freudista alapozású pszichoszexuális vonatkozásait. Egy meglehetősen széles nyomtávú diskurzusról van szó, mely Walt Whitman költészetének megítélésétől kezdődően meleg bűntényeken, művészeti alkotásokon és politikai manipulációkon (pl. a Chambers–Hiss-eset), vagy a San Diegó-i pride leírásán át a homoszexualitáshoz társított intellektuális elitizmus démonizálásáig vezet.¹

Kulcsszavak: Márai Sándor, amerikai meleg mozgalmak, homofóbia, naplóirodalom

„A szokásos kérdések után: mikor jöttünk ki? Hány évesek vagyunk? Mióta vagyunk itt? Szexuális életünk után kezd érdeklődni. Mit, mikor, hogyan? Nincsenek-e a férjemnek fiúbarátai?” – így idézi fel Márai Ilona naplójában az egyik kihallgatást az amerikai konzulátuson 1950-ben, amikor a házaspár a kiutazási vízumra várakozott (Márai Ilona 2022, 217). Márai Sándort is

¹ A tanulmány a VEGA 1/0106/21-es számú, Kultúrna pamäť, problematika prekladu a plurilingvizmus v kontexte maďarskej literárnej vedy a lingvistiky / Cultural memory, problems of translation and plurilinguality in the context of Hungarian literature and linguistics című projekt keretein belül készült.

kihallgatták: „Tőle is ezeket kérdezte az amerikai »orvos«. Konzul elé nem is került. Mikor felháborodott a kérdéseken, kibökte az orvos, hogy »feljelentés van ellene, hogy pederasztia! Kikérte magának, és elment!” (Márai Ilona 2022, 218.) Az 1951. december 30-i bejegyzés szerint a házaspár elhatározza, hogy „ilyen” országba vízum ide vagy oda, nem megy. Természetesen minden máshogy alakul: a pederasztia vádja egy alattomos manipuláció részévé válik, a házaspár pedig Olaszországból végül is kijut az Egyesült Államokba. Ez az epizód mindenestre mély nyomot hagyott az íróban,² hiszen naplói-ban meglepően és feltűnően sokat foglalkozott az amerikai homoszexualitás különféle megnyilvánulásával, ráadásul (a szépirodalmi művekben fel-feltűnedező meleg motívumokhoz viszonyítva) jobbára szokatlanul durva tónusban, s végül az összeesküvés-elméletek groteszk csapdáit sem tudta elkerülni. Tény ugyanakkor, hogy ezek a megnyilatkozások jobbára nem kiadásra szánt naplószövegek, privát feljegyzések, irodalmi relevanciájuk ennek megfelelően csökkentett értékű, és az írói életmű puszta járulékos elemeiként tekinthetünk rájuk. A sokszor valóban nem szalonképes naplójegyzetek értéke főként az, hogy szinte Márai az egyetlen magyar író, aki az amerikai meleg mozgalmak emancipációs törekvéseit nyomon követte. Egy olyan diskurzust nyitott meg ezzel a végül is sajnálatos gyűlölködéssé fajult gesztussal, melyről a korabeli Magyarországon jóformán semmit sem tudtak. Ijesztő ugyanakkor, hogy Márai egyes gyűlöletszövegei (tőle függetlenül) a mai magyar homofóbia visszatérő paneljei és sémái maradtak. Ez a célzott gyűlöletbeszéd nem hallgatható el, még akkor sem, ha Márai piedesztálra emelt polgári, keresztény humanizmusát valamelyest be is árnyékolja.

Amerika problémás kamaszkora

„A homoszexualitás az amerikai társadalom életében napi kérdés. Az agresszió, a pioníridők nőtlenségének emlékei, a nő társadalmi értékelése, mindez magyarázza ezt, de nem tökéletesen. Talán úgy homoszexuálisok még, mint a primitív törzsek” – írja le 1953-ban Márai (Márai 2009, 400). Az európai kultúrfőlény diskurzusát visszhangzó mondat a homoszexualitást önkéntelenül is az agresszióhoz, a primitív, alaktalan ősiséghez, a tribális kultúrához csatolja. Márai a teljes amerikai társadalomfejlődést intenzív mozgásban lévő kontinuumnak

² Érdekes adalék ehhez, hogy Márai nem akarta angolul kiadatni a *Zendülőket*. „Miért nem engedte kiadni? Nincs benne »mit kijátszani ellene«? [...] Az lehet, hogy Knopfot mint kiadót nem az irodalom érdekelte benne, hanem a homoszexualitás, ami aláfesti a »zendülőket«” – írja Márai Ilona 1953. aug. 7-i naplóbejegyzésében (Márai Ilona 2022, 305).

tartja, mely szerint az amerikaiak zömének életmódja még alapvetően proletár (sőt parvenü proletár) jellegű, de már kispolgári jegyeket mutat, s a technikai fejlődésnek köszönhetően ugyan fokozatosan terelődik a polgárosulás felé, ám ez korántsem európai módon történik, hanem valamiféle eklektikus törvényszerűségek okán (vö. Vatai 1984, 30–31). Ez az emancipációs folyamatként elképzelt, a polgári eszményt a piedesztálra emelő létesztétika határozza meg a látványosabb szociokulturális mozgásokról alkotott véleményét is. Vatai ehhez a diagnózishoz hozzáteszi a Márai-naplók mélyén lappangó igencsak sematikusnak ható, bár kétségkívül fel-feltüedező katolicizmus–protestantizmus ellentétet is, miszerint az egyetemesen katolikusnak felfogott latin világ lenne maga a nagybetűs kultúra, az amerikai pedig az „élhetetlenebb”, technicizált, ám barbár civilizáció megtestesítője (Vatai 1984, 33).

A másságnak az agresszióhoz, a nyershez való „civilizatorikus” társítása másutt is előfordul a naplóban. 1953-ban Márai egy Calder Baynard Willingham *End as a Man* című regényéből 1947-ben készített színpadi adaptációt lát, mely egy katonaiskola belső életét mutatja be: „Mindenütt mindenben az agresszió – ami lehet lappangó homoszexualitás, a műveltség gátlásának hiánya, kamaszos kielégületlenség” – írja Márai (Márai 2009, 395). A főhős, a szadista Jocko de Paris a katonai ideál felfokozott maszkulinitását testesíti meg. Az elfojtott homoszexualitást Márai itt is a patológikus agresszióhoz rendeli hozzá, és a kamaszkorhoz társítja. Az amerikai törzsi, primitív homoszexualitás agressziója egy fejlődésben megrekedt nemzet freudi kórtanát villantja elénk. Márai érdekes módon Amerikában a kollektív agresszióban megrögzült civilizációs csőkevényként kezeli azt, amit európai viszonylatban egy túlfejlett, agyonintellektualizált, individuális, dekadens, elpuhult létformához (lásd Gide, Green, illetve Proust esetét) társított (Csehy 2022, 241–259). 1959-ben egy hasonló színdarabot lát a Paulist Player színtársulat előadásában, Edwin Blum filmforgatókönyv-író *Stalag 17* című tragikomédiáját, melyben tombol a háborús agresszió, „jégergatyás hadifoglyok táncolnak egymással”, nyílt színen vernek véresre katonákat. Az összegzés most is hasonló: „lábszagú, homoszexuális, nyílt agresszió, kamaszosan idétlen viccek” (Márai 2012, 177–178).

A törzsi homoszexualitás visszavetíthető az amerikai irodalom hőskorára is: Walt Whitman szerinte műveltségtől nem gátolt, kontrollálatlan költészetét „egy ősember elfogulatlan tárulkozása” (Márai 2012, 312) jellemezhetné a legjobban. Henry James másságának genezisét is a sémának megfelelően egy gyermekkori traumakoncepcióra vezeti vissza: „A homoszexuális kitűnő Henry James gyerekkorában lóbaeset következtében megsérült, valamilyen szexuális defektus maradt a baleset után” (Márai 2018, 193).

Nyilvánvalóan Márai számára furcsa volt, hogy az európai kultúra meghatározó humanista, jellemformáló, életvitelszerű asszimilálásával szemben Amerikában a kultúra a „praktikus életvitel része”, s ha kifejezetten nívós is, nincs társadalmilag privilegizált helyzetben, erős üzleti jellege van (Rónay 2005, 601). Ezt a kultúrapozicionálást Márai nyilván eleve kezdetlegesnek érezte, egyes résztvevőit pedig valamiféle megrekedt fejlődési pozíció orvosi mintapéldányainak. A megszemélyesült, kamaszkorában leledző kultúrának is át kell esnie a pszichoszexuális fejlődés szükséges fázisain, akár egy egészséges férfinak.

A fiatalkori megbélyegzett homoszexualitás és későbbi agresszió kapcsolatrendszerét tárja fel Márai egy bűntény leírásakor is: egy New York-i orvospár homoszexuális gyermeke megölte a szüleit, a ciánmérgezést öngyilkosságnak állította be, majd felvette a biztosítási díjat. A gyilkost az „anyja már a gyermekkorától állandóan *fair*nek, homoszexuálisnak csúfolta” (Márai 2009, 417–418). Szeretőjének viszont kevés pénzt adott, ezért az beszámolt az esetről egy lánynak, aki feladja a két fiút. A vélhetőleg, ahogy Márai is sugallja, a gyermekkori trauma miatt gyilkossá lett homoszexuális fiú a vizsgálati fogságban állandóan verseket olvasott, kedvence Dryden egyik balladája volt. Márai több homoszexuális színezetű bűntényről is beszámol, többek közt egy bestiális erőszakról (Márai 2012, 190–191), illetve egy „mintapolgár” számára tragikusan végződő szállodai meleg afférről (Márai 2014, 49). Ezeket a bűnügyeket mindennapos homoszexuális tragédiáknak mondja attól függetlenül, hogy a homoszexualitás mekkora tényleges súllyal esett latba az egyes esetekben.

A konkrét meleg szexualitás gyakorlatáról alkotott elképzelésekről Márai és Henry Lax disputáiból tudunk. Henry Lax, a neves emigráns (1941-ben költözött az USA-ba) belgyógyász, orvosi szakíró, Peter Lax világhírű matematikus édesapja (Gazda 2005, 243–245), Márai New York-i barátja és többek közt Bartók Béla (Sztravinszkij, Molnár Ferenc és Greta Garbo) kezelőorvosa (Márai 2009, 106) 1952-ben beszél Márainak a magukat öntudatos homoszexuálisoknak valló pácienseiről. Lax anekdotikus elbeszélése a homoszexualitás testi aktusaira fókuszál: a heteronormatív sémákból kilátni képtelen Lax a „barátot” helyezi a feleség hagyományos pozíciójába, s azt állítja, hogy a baráttal a melegek „»csak« onanizálnak. Aztán keresik az ordenáré kalandot, matrózokkal, csapos fiúkkal, akikkel »mindent meg lehet csinálni«”. A látens hajlamaikat ittasan, olcsó kocsmákban bátortalanul kiélő homoszexuális páciensek esetében Lax kezelésként egyenesen az asszonyhoz fordul, és rábírja, hogy „viseljen otthon nadrágot”, s akkor a nemi érdeklődés is helyreáll (Márai 2009, 106). A meglehetősen komikusra szcenírozott jelenet annyit mindenképp

elárul, hogy a heteronormatív sémát Márai Lax praxisában is kikezdetlen viszonyítási alapként látja, de az is lehet, hogy Lax választotta ezt az egérutat. A komikum másutt is felbukkan. Márai 1983-ban egy idilli „gay” házaspárt ír le, akik „vasárnap, annak rendje és módja szerint felöltöztek és vendéglőbe mentek, ahol csendes szívszerelemben édelegnek”. Az egyik partnert ironikusan „asszonykának” nevezi, majd az eseményhez hozzáfűzi, „a tünemény már nem rendkívüli, vannak gay papok, akik összeadják és megáldják az ilyen párokat” (Márai 2018, 182–183).

Két „perverzió”: a vörös és a levendula veszély

Dr. Henry Lax 1952-ben egy komolyabb, homoszexuális színezetű politikai témát is megvitát az íróval. Ez a nevezetes Chambers–Hiss-eset (1948), mely „Amerika Dreyfus-pere lehetett volna” (Márai 2009, 82). Dr. Lax ismerte a Chambers által kémkedéssel megvádolt, végül öt év börtönre ítélt, magát kései emlékirataiban is ártatlannak valló Alger Hisst. Lax „tudta” azt is, hogy a kommunista író és szerkesztő Whittaker Chambers, a magát az amerikai hatóságoknak önként feladó szovjet kém (élete egy szakaszában legalábbis) homoszexuális volt. 1949-ben Chambers az FBI-nak valóban vallott homoszexualitásáról, s azt állította, 1938-ban szakított ilyen irányú vágyainak kiélésével, akárcsak a kommunista ideológiával, és mélyen vallásos lett. Leon Herald, az egyik tanú is ilyen módon vallott Chambers ellen: azt állította, hogy Chambers egy tanácskozás után 1932-ben orálishan kielégítette, akarata ellenére, méghozzá álmában. A Márai-napló érdekessége, hogy ezek az ügyek 1967-ig nem kerültek tény-szerűen nyilvánosságra. Chambers folyamatosan rettegett, hogy a Hiss-pártiak megszéllőztetik inkriminált múltját (Hartshorn 2013, 122–123). Hiss ügyvédei erre készültek is, ám letettek róla, nehogy ártsanak Hiss meleg mostohafiának, Timothy Hobsonnak, akit dicstelenül bocsátottak el az amerikai haditengerészettől (Corber 2012, 180). A korabeli szóbeszéd szerint Chambers állítólag a kiskorú Timothyval valóban ki is kezdett. A vád a homofóbiát és a kommunista beállítottságot összekapcsolva aknáztta volna ki a megbízhatatlanság és a perverzió kapcsolatának ősrégi, Aiszkhinész nevezetes antik szónoki beszéde óta ismert karaktergyilkos toposzát. A „red scare” és a „lavender scare” kéz a kézben jár. A két „perverzió”, a kommunizmus és a homoszexualitás automatikus összekapcsolása ugyanakkor David K. Johnson szerint sok amerikai tudatát mérgezte meg ekkoriban (Johnson 2004, 33). Homoszexualitás és kommunizmus összekapcsolásának sztereotípiája Márainál Gide esetében is folyamatosan ott kísért. Gide szovjetunióbeli utazásának publikálása után ez a vád antikommu-

nista körökben szinte általánossá vált (Johansson 1990, 788). A kémkedés és a homoszexualitás paranoid, ugyanakkor a korban bizarr módon magától értetődő, természetes jelenséggént kezelt rokonításának elmélete, akárcsak a melegség mint nemzetbiztonsági kockázat teóriája szintén a háttérben lappangott (Woods 2016, 6–12). Az idős Márai is erőteljes szarkazmussal reagál Gide szovjet úti beszámolójára, s többszörösen kihasználja Gide szexuális beállítódásának kipelengézését: „Majd a Szovjetben másképp lesz – ígéri önmagának és hallgatóinak Gide, könnyekkel a szemében (a narcisztista homoszexuális állandóan elsírja magát a nyilvánosság előtt). [...] A könyvecske kiábrándult jegyzetei között egy felhorkanás: a Szovjetben öt évvel büntetik a homoszexualitást... Ez is kiábrándította” (Márai 2015, 196). Az idézett szövegrész zárata nem pusztá szarkazmus. Jóval később Dominique Fernandez is erre a következtetésre jut, ám ő pontosabban követi Gide lábjegyzetét (Gide 1989, 78), mely világosan deportálásról beszél, és arról, hogy a homoszexuálisokat ellenforradalmárokként, nemi nonkonformistákként kezelték. „Gide részben azért ábrándult ki annyira a Szovjetunióból, mert már öt éve folyt a homoszexuálisok deportálása, »és ha nem javultak meg a száműzetés alatt, meghosszabbították a büntetésüket«” – írja Fernandez (Fernandez 1994, 80). Pór Judit egy Gide-anekdótát is ismeret ezzel kapcsolatban: „Gide nem lett volna Gide, ha szovjet utazása körül is nem születtek volna legendák: mondják, hogy rá akarta beszélni Sztálint, hogy egyesítse a kommunizmust a krisztushittel és törölje el a büntető törvénykönyvnek azt a cikkelyét, amely büntetni parancsolja a homoszexuálisokat. De nem találkozott vele” (Pór 1996, 126). Márai Chambers *Witness* című, a kommunizmust leleplező könyvéről szóló tanulmányokat is olvasott Arthur Schlesinger és Rebecca West tollából: az írók ezekben elsősorban a pszichotikus félelem légköre ragadta meg (Márai 2009, 85).

1960-ban Márai Edward Albee *The Zoo Story* című drámájában az agresszió és a homoszexualitás összefonódását látja, melyhez immár új elemként az osztályharc motívuma kapcsolódott (Márai 2012, 279), s noha a megállapítás az analízis végén ismét a „pubertás amerikai társadalom” jellegzetes történethármává válik, a bejegyzés mégis több szót érdemel, mint a korábbi drámákról alkotott reflexiók. Albee művének a heteronormatív diskurzust diszkréten kikezdő, illetve a heteroszexualitás keretein belül is „szélsőséges” aspektusai mellett kommunista befolyásoltságot is tulajdonítottak. Ráadásul a vörös veszély mellett a korszak Amerikájában dívó levendula veszély kérdéskörének teljes ívét is felrajzolja. A kétszemélyes darab egyik szereplője, Jerry egy homoszexuális életperiódust is felelevenít: elmeséli viszonyát egy görög fiúval. A szótagokra bontott, majd sokszor elismételt homokos, illetve homoszex-

xuális szót szinte dermesztő, mágikus erővel ruházza fel, miközben radikálisan elbizonytalanítja a szexualitás „kanonizált” formáinak határait. Jerry időszakos melegsége már nem a komikussá és teátrálissá degradált nőies sztereotípiák heteronormatív szempontból megnyugtató (hiszen azonnal stigmatizálható és marginalizálható) rendszerében jelenik meg, hanem azt demonstrálja, hogy a melegségnek nincs feltétlenül látható, testi vagy lelkieg determináló nyoma. Tehát se evidens kommunista elhajlással nem vádolható, se a lakosság szexuális beállítódásából és szortírozásából levezetett nemzetbiztonsági kockázattal nem azonosítható (Seress 2013, 170–173). A politikai térbe vetített nemiség egyik központi kategóriája az effemináltság is, 1944-ben Márai úgy látta, hogy pl. a szlávság „szívós feminin ereje” diadalmaskodott az „ernyedt magyar anyaggal” szemben (Márai 1990, 185).

Pederaszta világvallás és meleg felekezet

Márai 1952-ben olyan homoszexuális világszervezetet vizionál, melyet a nyugati, intellektuális homoszexuálisok irányítanak, és már-már a vallás alakját ölti magára: fanatikus hívekkel, saját liturgiával, beavatási szertartásokkal, kódokkal rendelkezik, s az ókori „eleusziszi dyonisiák erotikus” rítusaival rokonítható. Ez a komikus összeesküvés-elmélet a meleg emancipációs mozgalmak, illetve a homoszexualitáshoz társított intellektuális elitizmus démonizálásán alapszik. Ezt a megbélyegzett intellektuális hálózatot nevezi később ironikusan Woods „Homintern”-nek (Woods 2016, 6). Márai egyenesen „pederaszta vallásról” beszél, melynek Oscar Wilde „a Keresztelő Szent Jánosa”, s melynek őspapja Gide is („Barrault már úgy temette Gide-et, mint Szent Pál temethette Szent Pétert. »Ez az én szerelmes fiam, akiben nekem kedvem telik.« A homoszexuális minden szavában érzi ezt a mondatot” (Márai 2009, 127). Márai nem elégszik meg ennyivel, hanem egy szélsőséges homoszexuális utópiát is felskiccel: egy titkos társaságok révén politikai hatalmat szerző, kiválasztott és beavatott „buzeráns” elit uralmát vizionálja, melynek képviselői nem elégszenek meg azzal, hogy „félelem nélkül akarnak buzeránsok lenni”, hanem a társadalmat is hierarchizált uralmuk alá hajtják. Az „alnépnek, a helótáknak megengedik a kétneműek nemi életét is”, akiket aztán a szaporodás mellett durvább munkákra fognak, míg maguk a „felsőbb régiókban” uralkodnak (Márai 2009, 127–128). A bejegyzést egy sajtóságon szellemes, provokatív szatírának is felfoghatnánk, de az összeesküvés-elméletek és politikai boszorkányüldözések fénykorában, a homoszexualitás démonizálásának csúcán ezt aligha tehetjük. Gregory Woods könyvnyi terjedelemben tárgyalja az Oscar Wilde pere utáni

melegekkel kapcsolatos hálózatépítési és konspirációs elméleteket: ezek részint a nyugati kultúra liberalizálásában betöltött kreatív erők informális hálózataként, részint az erkölcs, a nemzetállam és a konzervatív kapitalista világrend elleni összeesküvéseként jelennek meg (Woods 2016). Az amerikai homoszexuális örület egyik példajaként emelhetnénk ki Adlai Ewing Stevenson elnökjelölt esetét, akivel kapcsolatban ugyan felmerült, hogy „homoszexuális és rózsaszín”, ám Márai ehhez a vélekedéshez azonnal azt is hozzábiggyeszi, hogy „de ezt most mindenkire ráfognák” (Márai 2009, 151). Vagyis Márai 1952-ben tisztában lehet a vélt vagy valós szexuális beállítottság manipulatív erejével (saját itáliai tapasztalatai is erre engednének következtetni). A „rózsaszín” itt nem a melegséget konnotálja, hanem a vörös Moszkva iránti inklinációt, a „rózsaszín szivárgást”. Jól látható, hogy homoszexualitás és kommunista beállítottság összekapcsolása ebben a konstrukcióban is sztereotip marad, s Márai különféle összeesküvés-elméletek labirintusában kénytelen keresni Ariadné elejtett fonálát (lásd még pl. Márai 2009, 269–270). 1953-ban Márai a homoszexualitás vonzerejéről különösen komikus és naiv tónusban tűnődik el. Szemmel láthatólag a meleg jelenlét egyre növekvő nyíltsága ejti zavarba: „Lehet, hogy a homoszexualitásban sok ember számára az a vonzó, hogy nincsen életkorhoz kötve. Nem kell hozzá szépnek, vonzónak, fiatalnak, karcsúnak lenni. Olyan, mint a golf, minden életkorban mindenki űzheti” (Márai 2009, 306).

Meleg teológia, melegpárti egyházak

1971-ben, ha nem is világvallásként, de az amerikai vallási emancipációs törekvésekhez igazodva Márai is észleli a meleg vallásosság intézményeinek nyílt működését. Az „ordenáré” *Times* is hírt ad erről. Márai gusztustalan szarkazmussal így összegzi olvasmányait:

Kaliforniában a homoszexuálisok vallásfelekezetet alapítottak. Két egyházi szervezet, a Los Angeles-i Metropolitan Community Church és az American Orthodox Church az új felekezet hívői részére rendszeresen tart istentiszteleteket. A folyóirat közöl egy ilyen felekezeti összejevelettről készült fényképet: három pederasztá áll az oltár előtt, klerikális talárban, gyertyával. Mi a liturgia? Valószínűleg magukhoz veszik az Úr testét... (Márai 2015, 191).

A Metropolitan Community Church (MCC) 1968-ban alakult, Troy Perry eredetileg baptista prédikátor hozta létre: fokozatosan jelentékeny protestáns teológiai alapú „meleg” egyházzá nőtte ki magát, melynek mindmáig tekinté-

lyes tagsága van világszerte (222 kongregáció 37 országban), és az Egyházak Világtanácsában megfigyelői státuszba került. 1969-ben San Diegóban jött létre a római katolikus Dignity nevű szervezet, mely Robert Nugent és Jeanine Gramick tevékenységének köszönhetően komoly teológiai platformot (New Way Ministry) is létrehozott. Az Orthodox Church in America (OCA) az 1970-es években valóban szívesen látta a meleg híveket (Putna 2015, 31–58).

Egy 1974-es bejegyzésben Márai egy olvasói levélre lesz figyelmes, mely a *The Times Literary Supplement* hasábjain jelent meg. A levélben „egy olvasó bizonygatja, hogy Jézus homoszexuális volt” (Márai 2016, 47). Martin C. Putna a meleg teológiai tudatosság négy fázisát különíti el. Az első önvédelmi jellegű, és a homofóbnak tartott szöveghelyek (ezek az ún. „a rettenet szövegei”) szimbolikus interpretációját végzi el, a második inkább a megerősítő meleg olvasatokra fókuszál, miközben a „felszabadítás teológiáját” a kirekesztettek és elnyomottak diskurzusába ágyazza. A harmadik fázis filológiai alapon konkrét „meleg” szöveghelyeket keres, ennek úttörője volt pl. az 1970-es években Tom Horner, kivált Dávid és Jonathánról szóló könyve. A negyedik a teológia posztmodern fázisa, mely a queer értelmezés játékterébe vonja a diskurzust: ennek egyik központi eleme Jézus és a szeretett tanítvány viszonyának központba állítása. Az ötödik fázis a negyedik radikalizálódása, mely egyenesen abból indul ki, hogy Jézus isteni lényegéből kiindulva se nem csak férfi, se nem nő, hanem queer. A Jézus meleg kijelentés csupán egy aspektusra vonatkozik Jézus sokféleségéből (Putna 2015, 77–95). Amire Márai felfigyel, nem pusztán egy bizarr kuriózum, hanem a meleg teológiai gondolkodás egyik kivételes értelmezéstörténeti aspektusa.

Heliogabalus Amerikában

1967-ben a híres New York-i Bleecker Streetet a „narkomán és homoszexuális alvilág hivatalos tartózkodási helyeként” írta le (Márai 2014, 68–69). A homoszexualitás és a narkománia összekapcsolása Márainál a beat, illetve a nemi sztereotípiák elbizonytalanító és feloldó, az ún. hippis nemzedék nyilvános jelenlétével is összefonódik. Márai leír egy „csónadrágos fiúleányt”, aki egy „ephebos” zsebébe narkót csúsztat. Világos, hogy a jelenet nem pusztán a nemi ambivalenciák és a drog összekapcsolása miatt előítéletes, hanem amiatt is, hogy a homoszexualitás egyik antik „terminusát” is mozgásba hozza. 1980-ban a hippikről írva ugyancsak kitér a klasszikus nemi sztereotípiák elleni vizuális lázadásra: „duruzsoló, kannázott zene, szőrös fiatalok, nehezen megkülönböztethető nemi jelenségek” (Márai 2001, 114). 1975-ben Márai Miami-ban az

amerikai szexmozihálózatra is felfigyel: „A mozikban homoszexuális és másféle erotikus filmeket mutatnak, és az aggastyán-csecsemők a kora délutáni órákban sorba állnak a mozi bejárata előtt, cucliznak egy kupica szexet” (Márai 2001a, 240). New Yorkban a 42-es utcában található mozikat egyenesen a szodomabeli bordélyokhoz hasonlítja, ahol „a heteroszexuálisok, biszexuálisok, homoszexuálisok, az análerotikusok, a szadisták, a mazochisták, a narcisztikusok” a nap huszonnegy órájában megkaphatják azt, amire vágnak (Márai 2001a, 254). 1978-ban jegyzi fel, hogy fogadott fia, János panaszkodik a San Franciscó-i homoszexuálisok agresszivitásáról: „már nem érik be azzal, hogy diszkriminálás nélkül eltűrik őket, jogokat akarnak, rangjelzést, ők az előkelők. Vannak homoszexuális házasságok, papok adják össze őket” (Márai 2017, 15).

Márai 1981-ben Martina Navratilova cseh származású amerikai teniszező nő esetét is a heliogabalusi Rómába illő szituációként kommentálja: „Egy csíra, leszboszi hajlamú nő, teniszbajnoknő, a bíróság előtt magyarázza, miért nem hajlandó tartásdíjat fizetni egy másik csírának, akivel együtt élt, leszboszi bizalmasságban, de aztán szakítottak, és az elhagyott partner most tartásdíjat követel” (Márai 2017, 277). A lekezelő felvezetés után Márai egy elméleti probléma felé nyit, az érdeklő, van-e a szexusnak erkölce. Nincs, adja meg a választ, a szexus Márai felfogásában nem több, mint pl. a metabolizmus. A szexus mögé nem képes komplex identitást képzelni, és nem látja át azt sem, hogy a tendenciózus morális vagy annak álcázott viszonyulás és megítélés mekkora probléma a másságkezelésben. A metabolizmus semmilyen jellege nem vált ki morális ítéletet. Legfeljebb orvosi-szervi problémakörbe utalt „devianciáról” lehet szó. A „helyes” vagy „normatív”, illetve „természetesnek” tartott szexualitástól való eltérés azonban, ahogy ez a bejegyzés is bizonyítja, Márai „morális” ítéletét is kiváltja, szinte már az első sorban, amikor egy világbajnokot pusztán eltérő szexualitása alapján csírának nevez. Navratilova 1981-ben kapta meg az amerikai állampolgárságot, másságát nyíltan vállalta, ugyanebben az évben a *New York Daily News* sportriporterének, Steve Goldsteinnek beszélt másságáról. Ekkor Rita Mae Brown íróval, költőnővel tartott fenn intenzívebb kapcsolatot. A szexuális erkölcs abszurdnak tételezett fogalom párosítása jelenik meg Márainál az 1981-ben leírt San Franciscó-i pride kapcsán is: itt elsősorban a szexus mutogatása, hivalkodó látványossággá tétele, titoktalanítása ellen tiltakozik. Alternatívaként a privát „pogány istentisztelet” kategóriáját is felveti. A meleg mozgalom szexuális (200 000 „férfi és női pederasza”) követeléseit nem az erkölcstelenség nevében marasztalja el, hanem körmönfont szofisztikával épp arra hivatkozva, hogy „szexuális erkölcs” nincs: „ez nem erkölcstelenség, ez csak mutogató okádék” (Márai 2017, 296). A szexuális etika tagadása egy

augusztusi jegyzetben is visszatér, immár minden konkrét eset demonstrálása nélkül, mint hangzatos maxima. Kiegészül viszont a „szexuális esztétika” ízléskategóriájával. A szexuális exhibicionizmus immár minden korlát nélkül, univerzálisan kapja meg az „okádék” minősítést. A szexuális exhibicionizmus ugyanakkor az illúzióval is viszonyba lép, s minden „exhibicionista produkció” (beleértve a haza és a vallás ilyen felfogását) azonos minősítést nyer. Egy későbbi bejegyzés Madáchnál találja meg a gondolat ösváltozatát (Márai 2017, 310). Alighanem Márai univerzalizáló maximájának kidolgozását épp a pride-élmény váltotta ki, ami fokozatosan elhalványult mögüle.

1983. július 12-én írt bejegyzésében Márai (Márai 2018, 130) beszámol a San Diegó-i pride-ról is, melyet a Balboa Parkban tartottak. A legtöbb férfi „félmeztelen, átmenet a kentaur és Adónisz között”, „out of the closet, kilépnek a rejtőzködés és osztracizáltság homályából, nyíltan megvallják szexuális hovatartozásukat. Fiatal lányok és fiúk büszkén menetelnek, hatos sorokban, sokan egymás kezét fogják”. Márai most is mást lát bele a megmozdulásba, mint ami a valódi célja: „nem a homoszexuálisok gátlástalan szabadsága mellett” tüntetnek, hanem a „társadalmi megegyezések ellen, melyeket nem éreznek többé érvényesnek, sem kötelezőnek” (Márai 2018, 131). Nem világos, mit ért Márai társadalmi megegyezés alatt: az érvényes törvényeket vagy valamiféle látens, nemi alapon természetesen feltételezett hierarchiát ember és ember között? A pride nála komolytalan dolog, amit a „hecc”, a „divat” és a „korszerű” címszavakkal illet, s épp ezért szinte komikus önmegnyugtatóval feltételezi, hogy „nem mind valóságos pederaszták”, vannak közöttük csak hecckedvelő, divatmajmoló „álbuzeránsok” is. A San Diegó-i gaypride-ok jól dokumentált története az 1970-es évekre nyúlik vissza. 1974-ben illegitim vonulással egybekötött piknikkel indult a Balboa Parkban, majd 1975-től (akkor kb. 400 résztvevővel) évente megrendezték (korábban júniusban, 1991-től júliusban). 1983-ban a pride fő témája az *I Love Being Out* szlogen által jelzett tartalom volt: az élen ezt a feliratot vitték, a Love szó helyén levendulaszínű szív díszelgett, az out szó is e melegségre utaló színben ragyogott. Márai fel is jegyzi a feliratokat: „Being out”, „out of the closet”. Hozzávetőlegesen hatvan kontingens vett rajta részt, a nézőkkel, kíváncsiskodókkal együtt a felvonulás kb. ötezer embert mozgatott meg.³ Márai a kollektív létesztétikát teremtő, identitássá szerveződő kisebbségtől nemcsak a szexuális szabadsághoz való jogot vonja meg, hanem magát a közösségi, politikai fellépést erkölcsön kívülre helyezi, sőt olykor szinte hisztérikusan szubverzív, a heteronormatív társa-

³ A San Diegó-i pride-ok történetéhez lásd: <https://sdpride.org/1983-3/>

dalmat veszélyeztető jelenséggént, máskor pedig bagatellizálendő, komikus, nevetséges szórakozásként írja le.

A meleg emancipáció halad a maga útján, és fokozatosan hozza létre saját szociális vívmányait. 1982-ben Márai arról számol be, hogy Los Angelesben az idős melegek („pederaszta aggastyánok és leszbikuszi matrónák”) számára öregotthont nyitnak, ahol „65 évnél idősebb »gay« hajlamú férfiak és nők jutányos áron fedeleket és ellátást kapnak, és aztán békében buzerálhatnak” (Márai 2018, 60). Márai egyenesen Heliogabalus császár Rómájához hasonlítja a helyzetet, s nehezményezi, hogy a meleg öregek „közjóléti védelemben” (holott nem is állami intézményekről van szó) részesülnek. Los Angelesben az 1970-es és 80-as években rendkívül gazdag, a szociokulturális és a politikai térfelre is kiterjedt meleg élet zajlott, mely a maga szociális háttérét is igyekezett megteremteni: a kitagadott és a hajléktalan meleg fiatalok számára 1971-ben hozták létre a Liberation House-t, az erőszak áldozataivá vált melegek számára alakították ki 1973-ban a Van Ness Recovery House-t, és megalapozták az idős melegekről való gondoskodást is (Faderman–Timmons 2006, 338). A szíriai Heliogabalus emblemikus figurája a szexuális kicsapongásoknak, kivált a homoszexualitásnak, akit elsősorban Aelius Lampridius császár életrajzából ítél meg az utókora. Egy 1983-as bejegyzésben Gibbon Róma-könyve kapcsán Márai a jövevény idegeneket fertőzőgócokként kezeli, s ebben a konstellációban jelenik meg a Heliogabalus okán elhíresült szír effemináltság is: Rómát többek közt a „görögök ravaszága”, a „zsidók és egyiptomiak makacs önféjűsége”, illetve „a szíriaiak effeminált prostituáltsága” fertőzte meg (Márai 2018, 160). Louis Couperus holland író „dandy” *Heliogabalus* című regénye 1918-ban jelent meg magyarul Lendvai István fordításában: ez a több kiadást megért mű szintén hírhedtté tette a „hermafrodita” Heliogabalus alakját. Márai ehhez az antik heliogabalusi képzetkörhöz talált analógiákat részint a növekvő amerikai bevándorlásban, részint a melegség nyílt jelenlétében. Az idegengyűlölet és a homofóbia olykor összekapcsolódik nála. Ilyen pl. egy 1983-as bejegyzés, melyben Márai az AIDS megjelenéséről ír, a betegséget „AIDS-nek nevezik, vírus okozza, csökken, majd drámai sebességgel elsorvad a szervezet immunitásképző energiája, a beteg meghal. Gyógyszere egyelőre nincs. Állítólag homoszexuálisok, hawaiiak terjesztik” (Márai 2018, 145) – írja.

Z., a missing link

Z. (a monogram alighanem Márai római orvosát, Óváry [Purjesz] Zoltánt jelzi) az 1943-as naplóban a „jellemes butaság” prototípusaként szerepel (Márai 1990, 63). Óváry Zoltán sommás megítélése természetesen szubjektív túlzás,

bár jó ismerőse, a Michelangelo-kutató Tolnay Károly is „megbízhatatlan, műveletlen” emberként jellemezte (Lenkei 2003, 202, vö. még Márai 2014, 55). Márai 1951-es rádiószerkesztői működése során Óváryt (aki ekkor egy római klinika főorvosa volt) be is szervezte a Szabad Egyetem elnevezésű programba, ahol *A korszerű kórtan módszerei* címmel tartott előadást (Keczán 2004, 93). A jeles kolozsvári familiából származó Óváry Zoltán szüleit máig feltáratlan körülmények között mészárolták le 1944-ben (Gaal 2006, 80–83). Óváry Amerikában teljesedett ki, az allergiakutatásban (fő kutatási területe a passzív bőranafilaxis volt) elévülhetetlen tudományos érdemeket szerzett, emlékirata, önéletrajza *Souvenirs: Around the World in Ninety Years* címmel jelent meg 1999-ben (magyarul 2004-ben), melynek zenei és kolozsvári (várostörténeti) vonatkozásai különösen értékesek.

Amikor Z. 1964-ben vacsorára érkezik, Márai bámulatos érzékenységgel figyel meg: „valószínű, hogy homoszexuális, de erről soha nem beszél”. A leírás során szinte nővé alakul: „egyre inkább öregasszony benyomását kelti”, sőt „olyan, mint a 90 éves Helena Rubinstein”. Ügyel a testsúlyára, „vénaszszonyos, sipítózos hangon beszél, kárál, gesztikulál”. És csak a pletyka hozza lázba. Márai a pszichoszexuális látélet után arra a következtetésre jut, hogy „nyilvánvalóan az endokrin mirigyek változása okozza ezt, a génben valamilyen egyensúlyhiány” (Márai 2013, 69). Helena Rubinstein a lengyel–amerikai zsidó származású üzletasszony a kozmetikaiparban szerzett hatalmas vagyont: a Márai-utalás Óváry piperkőc természetére is utalhat (Rubinstein egyik híres mondása volt: Csúnya nő nincs, csak lusta). A Rubinstein-hasonlat azért is érdekes, mert Márai 1974-es naplójának december 18-i bejegyzésében arról ír, hogy Z. megküldte neki Helena Rubinstein *Madame* című életrajzát Patrick O’Higgins tollából (1971), s kiderül az is, hogy Z. Rómában a divatcárnő (vagy ahogy Márai minősíti: „az aggastyán csoroszllya”) orvosa volt (Márai 2016, 133–134).

1966-ban újra feltűnik egy Z.-ről szóló, hasonló tónusú naplóbejegyzés: „Sipítózó, női hangon nevet: homoszexuális, de nem úgy, ahogy egy férfi pederaszta, inkább mint egy öreg nő, aki homoszexuális”, mondja Márai, majd Z. utazásairól beszélnek, és egy perui múzeumban látott agyagszobrokról, „melyek »per anum« közöszlő indiánokat ábrázoltak” (Márai 2013, 367). Márai szinte csodálatos átváltozást észlel Óváry fizikumában: „az egész ember átalakult, már nem férfi, nem is nő, nem is eunuch – olyan, mint egy *missing link*”. A híres perui agyagszobrocskák a prekolumbiánus művészet termékei lehettek, a dél-amerikai, Andok-környéki mocsikák és az ún. csimu kultúrához tartozó indiánok alkotásai, melyek pl. Limában, a Larco Museum gyűjteményében találhatóak. A szinte pornográf kerámiák egyéb szexuális alakzatok mellett valóban ábrázolnak hetero- és homoszexuális anális aktusokat is:

A műtárgyak, melyeket a régészek feltártak, kevés információt nyújtanak a homoszexualitás szerepéről a mocsikák és a csimuk civilizációjában, akik az inkák előtt éltek Peruban. Számos kerámia maradt fenn, s ezek gyakran ábrázolnak szexuális jeleneteket, s nem egyszer homoszexuális aktust is. Ez világos utalás arra, hogy a homoszexualitás meglehetősen elterjedt lehetett, és ezek szerint elfogadottnak minősült. Sajnos, írásos forrásokkal ezt nem lehet alátámasztani,

– írja David F. Greenberg (Greenberg 1988, 164). 1970-ben Márait újra meglátogatja a neves immunológus New Yorkból, akit így jellemez: „Torz, stréber, sznob – és ragaszkodó, ami már ritka. 63. Festi a haját, oldalszakállt növesztett, homoszexuális »trade mark«-ot visel” (Márai 2015, 67).

Márai 1974-ben névtelenül ír le egy New York-i látogatót, akinek homoszexualitása mellé egy teljes parazita életmódot is odavizionál: „évtizedek óta »kutatómunkát végez«, évi 30 000 dollárt kap valamilyen alapítványtól, ahol más liberális homoszexuálisok és paraziták összetartása segíti” (Márai 2016, 91–92). 1975 márciusában emlékként bukkan fel ugyanez az alak, immár Z. monogrammal.

„Mikrobiológus”, közel hetvenhez. Homoszexuális, magányosan él, festi haját, arcát, kozmetikázik. Naphosszat „kutat”, tehát valamilyen zsidó-homoszexuális összeköttetés jóvoltából évi 30 000 dollár „grant”-ot kap, húsz éve már, abból a célból, hogy az átelleni zsidó New York Egyetemen az „allergia mechanizmusát” vizsgálja. Eredmény, húszévi kutatás után semmi, de a grant-ot megkapja. Vénasszonyos, sipítózó, melomán (Márai 2016, 165).

Z. zenerajongását a „meddő intellektuelek” kórisméjeként értelmezi, mely mákonyként segít mellőzni az „értelem cenzúráját”. Többé-kevésbé ugyanez jelenik meg egy 1976-os bejegyzésben is, Márai azonban egyre szarkasztikusabb, azt írja, Z. „L.-val toilette-titkokat” beszél meg, a zene számára ópium, kézitáskájára négy kereket szerelt, amin mindenki „röhög”. Az ösztöndíjból egyetemi adomány lesz, a tízmillió dollár kamatából fizetés, a homoszexuális szponzorból „talán homoszexuális” adakozó (Márai 2016, 384).

Cory és Santayana

Ahogy Rónay László is írja, George Santayana erőteljes hatással volt Máraira: nemcsak eszmei értelemben, hanem egyfajta alkati elemekkel társítható sorsközösség miatt is, hiszen a spanyol származású Santayana is a kívülálló távol-

ságtartásával nézte Amerikát, Rómában töltött évei alapján megformált Európa-élménye pedig ugyancsak rokonítja a két szerzőt (Rónay 2010, 401–402). Márai 1968-ban ír Daniel Cory *Santayana: The Later Years. A Portrait with Letters* című könyvéről, mely 1963-ban jelent meg New Yorkban. Cory George Santayana filozófus titkára és irodalmi hagyatékának gondnoka volt. Ahogy Márai írja, huszonhárom évesen „beküld Londonból, ahol tanult, egy értekezést, amelyet a filozófus olyan kitűnőnek vél, hogy meghívja az ismeretlen fiatalembert Rómába”, majd Santayana huszonhét éven át „eltartja” (Márai 2014, 214–215). Márai Coryt egyszerűen stricinek nevezi, majd bizonytalan homoszexuális viszonyt feltételezve így fogalmaz: „Nem biztos, hogy az öreg spanyol filozófus szexuális viszonyban élt az amerikai filozófus-stricivel: lehet, hogy csak egy öreg ember feminin, magányos kapcsolathánya teremtette meg ezt a viszonyt.” Cory Márainál valóságos sportot űz az idős filozófusok nemi érzékenységgel: mert közben egy „amerikai dilettáns-milliomos is segíti a fiút, aki a két öreg között lebzsel, titokban megnősül...” (Márai 2014, 215). Santayana esetleges homoszexualitására a Cory-könyv egyes passzusából is következtethetett (pl. Cory 1963, 40), bár ezek az utalások egyrészt halványak vagy ambivalensek, másrészt nem közvetlenül Coryval kapcsolatosak. Santayana A. E. Housman lírájával kapcsolatban jegyzi meg Corynak (a feljegyzés szerint 1929-ben), hogy Housmant mai szóval alighanem homoszexuálisnak mondanánk. Ehhez teszi hozzá azt is, hogy a harvardi éveiben alighanem ő maga is ilyen jegyeket mutathatott, bár teljesen „öntudatlanul”. Miközben Santayana egy esztétikai ontológia megalkotására törekedett, nagyban támaszkodott azokra az elképzelésekre, melyeket a mai meleg esztétikai gondolkodás is magáénak tekint (Horváth 2019, 87–101). Skowroński Santayana-monográfiája Santayana Harvardon töltött éveivel kapcsolatban világosan feltérképezi azt a szociokulturális háttérrel, melynek abszurditása ma szinte érthetetlen. Miután pl. Santayana *The Sense of Beauty* című művében szépségkoncepcióját a nemi ösztönből vezette le, egy másik filozófus, Christine Ladd Franklin levélben követelte az egyetem vezetésétől Santayana azonnali elbocsátását. Skowroński végül mindössze ennyit tud megállapítani: „Nem tudjuk kideríteni, hogy vajon Santayana aktív homoszexuális volt-e, aki sikeresen leplezte beállítottságát, vagy hogy soha nem bonyolódott homoszexuális kapcsolatokba a Harvardon” (Skowroński 2007, 118–119). Márai egy 1975-ös Bertrand Russell Joseph Conradról szóló írása nyomán ír Santayanáról: „kénytelen volt elhagyni a Harvard egyetemet, mert tanártársai megvádolták, hogy homoszexuális” (Márai 2016, 190). Robert K. Martin egyértelműbben és világosabban látja a szinte aszexuálisnak beállított Santayana szublimált homoszexualitásának szépirodalmi nyomait. *The Last*

Puritan című művének hőseit saját bevallása szerint egy Bayley nevű diákról mintázta, akibe vélhetőleg szerelmes volt. Az 1893-as kolerajárványban fiatalon elhunyt Warwick Potter pedig, akiről több spirituális-szerelmes (az ún. uranista költők platonikus tradícióiba illeszkedő) shakespeare-i szonettet is írt, az erotikus és a keresztény lelkeséggel átítatott transzcendens elragadtatás metszéspontjában kirajzolódó örök szépségeszménnyé vált a számára (Martin 1979, 109–114).

Összegzés

Márai naplóiban az amerikai homoszexualitás és másság számos alakzata és arculata bontakozik ki. Az alábbi írás ezek közül több típust közelebbről is megvizsgál. A homoszexualitás törzsi, pszichoszexuális felfogását Márai lényegében a „fiatal” amerikai kultúra és társadalom metaforikus jellemzésébe illesztette bele. Kritikátlanul csatlakozott a szexuális másságot egyéb megbélyegzések (kommunista elhajlás, megbízhatatlansági faktor, társadalmi szubverzió) természetes velejárójaként feltüntető gyűlöletdiskurzusokhoz. Egy legitim, társadalmilag elfogadott meleg identitás megteremthetőségét lehetetlennek vagy nevetségesnek tartotta, a meleg tömegmozgalom és önszerveződés riadalmat keltett benne, a mozgalom eredményeit és vívmányait, szocio-kulturális és vallási emancipálódását nem tudta értékelni, sőt parodisztikusnak ható összeesküvés-elméletek gyártásába kezdett. Környezete egyes alakjait is megfigyelte (erre volt példa Z. esete), és számos meleg személyiség alternatív, satirikus vagy egyenesen szélsőségesen negatív portréját is megrajzolta (ezt láthattuk pl. Cory vagy Navratilova esetében).

Irodalom

- Corber, Robert J. – Chambers, Whittaker – Haggerty, George E. (ed.). 2012. *Gay Histories and Cultures: An Encyclopedia*. New York, London: Routledge.
- Cory, Daniel. 1963. *Santayana: The Later Years. A Portrait with Letters*. New York: George Braziller.
- Csehy Zoltán. 2022. „Gide és alpapjai, Green és a többiek”: Márai Sándor és a francia „meleg irodalom”. In Németh Zoltán – Magdalena Roguska-Németh (szerk.). *Transzkulturalizmus és bilingvizmus 5*. 241–266. H. m. n.: Bázis.
- Faderman, Lillian – Timmons, Stuart. 2006. *Gay L. A. A History of Sexual Outlaws, Power Politics and Liptick Lesbians*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

- Fernandez, Dominique. 1994. *Ganümedész elrablása*. Ford. Tótfalusi Ágnes. Budapest: Európa.
- Gaal György. 2006. Az Óvári család kolozsvári tragédiája. *A Dunánál* (5): 78–79.
- Gazda István. 2005. Lax Péter és a család. *Természet Világa* 136 (6): 243–245.
- Gide, André. 1989. *Visszatérés a Szovjetunióból*. Ford. Déry Tibor. Budapest: Interart.
- Greenberg, David F. 1988. *The Construction of Homosexuality*. Chicago, London: The University of Chicago.
- Hartshorn, Lewis. 2013. *Alger Hiss, Whittaker Chambers and The Case That Ignited McCarthyism*. Jefferson, London: McFarland & Company.
- Horváth Nóra. 2019. „A szépség szeretői”: *Santayana és kortársai*. Szeged: JATEPress.
- Johansson, Warren. 1990. McCarthyism. In Wayne R. Dynes (ed.). *Encyclopedia of Homosexuality II*. New York: Routledge.
- Johnson, David K. 2004. *The Levander Scare: The Cold War Persecution of Gays and Lesbians in the Federal Government*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Keczán Mariann. 2004. Márai Sándor és a rádió. *Hitel* 17 (4): 90–97.
- Lenkei Júlia (közread.). 2003. Lapok a „Mindenek könyv”-ből: Tolnay Károly levelezéséből és naplófeljegyzéseiből (II.). *Holmi* 15 (2): 196–215.
- Márai Ilona. 2022. *Betűbe zárva: Napló I. 1948–1964*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. 1990. *Napló 1943–1944*. Budapest: Akadémiai, Helikon.
- Márai Sándor. [2001]. *Napló 1976–1983*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. 2001a. *Napló 1968–1975*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2009]. *A teljes napló 1952–1953*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2009] *A teljes napló 1952–1953*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2012] *A teljes napló 1959–1960*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2013] *A teljes napló 1964–1966*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2014] *A teljes napló 1967–1969*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2015] *A teljes napló 1970–1973*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2016] *A teljes napló 1974–1977*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2017] *A teljes napló 1978–1981*. Budapest: Helikon.
- Márai Sándor. [2018] *A teljes napló 1982–1989*. Budapest: Helikon.
- Martin, Robert K. 1979. *The Homosexual Tradition in American Poetry*. Austin: University Press.
- Pór Judit. 1996. „Felemelte a szívekben az emberi lét szintjét”. *Mozgó Világ* 22 (2): 121–126.

- Putna, Martin C. 2015. *János nevében: Kereszténység és homoszexualitás: integrációs kísérletek*. Ford. Csehy Zoltán. Pozsony: Kalligram.
- Rónay László. 2005. *Márai Sándor*. Budapest: Akadémiai.
- Rónay László. 2010. Egy európai úr Amerikában: Márai Sándor: A teljes napló 1954–1956. *Literatura* 36 (4): 395–405.
- Seress Ákos. 2013. A szexualitás furcsa története: Edward Albee és a homofób színházkritika. *Literatura* 39 (2): 162–173.
- Skowroński, Krzysztof Piotr. 2007. *Santayana and America: Values, Liberties, Responsibility*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Vatai László. 1984. Márai Sándor Naplói: Az ember és az író. *Új Látóhatár* 35 (1): 12–38.
- Woods, Gregory. 2016. *Homintern: How Gay Culture Liberated the Modern World*. New Haven, London: Yale University Press.

SÁNDOR MÁRAI AND GAY EMANCIPATION IN AMERICA

This paper uses Sándor Márai's diaries to examine the writer's relationship to the emancipatory efforts of the American gay movements to explore the Freudian-based psychosexual aspects of the émigré writer's vision of America. It is a fairly wide-ranging discourse, from the assessment of Walt Whitman's poetry to gay crime, art, and political manipulation (e.g. the Chambers-Hiss case), the description of San Diego pride, and the demonization of the intellectual elitism associated with homosexuality. Márai's tribal, psychosexual conception of homosexuality is essentially embedded in a metaphorical characterization of "young" American culture and society. He uncritically joined the discourses of hatred that presented sexual difference as a natural corollary of other stigmas (communist bias, unreliability factor, social subversion). He considered the possibility of creating a legitimate, socially accepted gay identity impossible or ridiculous, he was alarmed by the gay mass movement and self-organisation, he could not appreciate the achievements and accomplishments of the movement, its socio-cultural and religious emancipation, and he even started to fabricate conspiracy theories that seemed parodic. He also observed certain figures in his environment (the case of Z. was an example of this), and drew alternative, satirical or downright negative portraits of many gay personalities (as we can see in the case of Daniel Cory or Navratilova).

Keywords: Sándor Márai, American gay movements, homophobia, diary literature

ŠANDOR MARAI I AMERIČKA GEJ EMANCIPACIJA

Na osnovu dnevnika Šandora Maraija, rad analizira odnos pisca prema emancipacionim nastojanjima američkog gej pokreta i otkriva frejdovski zasnovanu psihoseksualnu vezu sa predstavom o Americi koju je ovaj pisac imao. Radi se o diskursu prilično

širokog opsega: počev od procene poezije Volta Vitmana, preko homoseksualnih zločina, umetničkih dela i političkih manipulacija (npr. slučaj Čembers-His) ili opisa Prajda u San Dijegu, pa do demonizacije intelektualnog elitizma pridruženog homoseksualnosti.

Ključne reči: Šandor Marai, američki gej pokret, homofobija, dnevnik

A kézirat beérkezésének ideje: 2023. jan. 26.

Közlésre elfogadva: 2023. máj. 15.